

KÜRESEL ROMAN

21. YÜZYILDA DÜNYAYI YAZMAK

ADAM KIRSCH

VakıfBank Kültür Yayınları: 0029
Edebiyat: 010

**KÜRESEL ROMAN: 21. YÜZYILDA
DÜNYAYI YAZMAK**
ADAM KIRSCH

Özgün adı
*The Global Novel: Writing the World in
the 21st Century*
Türkçesi
Abdullah Yılmaz

Genel Yayın Yönetmeni
A. Tarık Çelenk

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Tasarım Uygulama ve
Yayın Standartları
Barış Akkurt, BEK

Kapak Görseli
Pınar Ergün

Yayın Danışmanı
Dr. Hasan Aksakal

Kitap Editörü
Gökçe Çiçek Çetin

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Selim Karltekin

Tasarım Danışmanlığı
BEK

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 216 724 2614
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

Üretim ve Satış Müdürü
Hüseyin Esen

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2018
© Columbia Global Reports, Adam
Kirsch, 2016

ISBN 978-605-7947-22-2

Kitabın Türkçe yayın hakları, Nurcihan Kesim Telif ve Lisans Hakları Ajansı aracılığıyla, VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 12326

1. Baskı: Mart 2019

KÜRESEL ROMAN

21. YÜZYILDA DÜNYAYI YAZMAK

ADAM KIRSCH

TÜRKÇESİ

ABDULLAH YILMAZ

Kanada
Margaret Atwood

Şili
Roberto Bolaño

Fransa
Michel
Houellebecq

İtalya
Elena Ferrante

Türkiye Orhan Pamuk

Japonya
Haruki Murakami

Nijerya
Chimamanda
Ngozi Adichie

Pakistan
Mohsin Hamid

ADAM KIRSCH

1976'da Los Angeles, California'da doğan Amerikalı edebiyat eleştirmeni ve şair Adam Kirsch, Harvard Üniversitesi İngiliz Edebiyatı bölümünden 1997'de mezun oldu ve kaleme aldığı kitap tahlilleriyle dikkatleri üzerine çekti. Yayımlanan iki şiir kitabının yanı sıra *New York Times*, *Harvard Magazine*, *The Times Literary Supplement*, *The New Yorker*, *The New York Times Book Review* gibi yayın organlarında hem edebiyat editörlüğü yaptı hem de gündem yaratan eleştiri yazıları yazdı. 19.yüzyıl Britanya edebiyatına odaklanan akademik çalışmaları da olan Adam Kirsch, Columbia Üniversitesi, Amerika Çalışmaları Merkezi'nde öğretim üyesidir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Benjamin Disraeli* (Schocken), *Why Trilling Matters* (Yale University Press), *Rocket and Lightship: Essays on Literature and Ideas* (W. W. Norton & Company), *The People and The Books: 18 Classics of Jewish Literature* (W. W. Norton & Company).

ABDULLAH YILMAZ

Giresun'da doğan Abdullah Yılmaz, ilk ve orta öğrenimini Zonguldak'ta tamamlamış, ardından Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesinde okumuştur. 1990'lı yılların ilk yarısından itibaren yayıncılık dünyasında editör, çevirmen ve yayın yönetmeni olarak çalışıp Türkçeye birçok eser kazandıran Abdullah Yılmaz'ın çevirilerinden birkaçı şunlardır: Michael Hardt ve Antonio Negri'den *İmparatorluk* (Ayrıntı Yayınları), Zygmunt Bauman'dan *Sosyolojik Düşünmek* (Ayrıntı Yayınları) ve Küreselleşme (Ayrıntı Yayınları), Richard Sennett'tan *Kamusal İnsanın Çöküşü* (Ayrıntı Yayınları, Serpil Durak ile beraber), Noam Chomsky'den *Medya Gerçeği* (Everest Yayınları), Bernard Lewis'ten *İslam'ın Krizi* (Literatür Yayıncılık), Liah Greenfeld'den *Milliyetçilik: Moderniteye Giden Beş Yol* (Alfa Yayınları), Bettany Hughes'dan *İstanbul: Üç Şehrin Hikâyesi* (Alfa Yayınları) ve Niall Kishtainy'den *Ekonominin Kısa Tarihi* (Alfa Yayınları) gibi pek çok referans kitabın çevirmenidir.

İÇİNDEKİLER

Dünya Edebiyatı ve Hoşnutsuzları

008

Elçi: Orhan Pamuk'un *Kar*'ı

027

Değişken Gerçeklikler:

Haruki Murakami'nin *1Q84*'ü ve

Roberto Bolaño'nun *2666*'sı

039

Amerika'ya Gitmek ve Geri Dönmek:

Chimamanda Ngozi Adichie'nin

Amerikana'sı ile Mohsin Hamid'in *Gönülsüz Köktendinci*'si

058

Korkutucu Gelecekler:

Margaret Atwood'un *Antilop ve Flurya*'sı ile

Michel Houellebecq'in *Bir Adanın Olabilirliği*

073

Yuvadan Başlamak:

Elena Ferrante'nin Napoliten Romanları

088

Ek Okuma Önerileri

102

DÜNYA EDEBİYATI VE HOŞNUTSUZLARI

Dünya edebiyatı gibi giderek daha fazla popüler ve şaşırtıcı bir biçimde tartışmalı hale gelen bir konuya ilişkin kalem oynatan herkes için yerleşik bir kural vardır: Goethe'yle başlamak. Öğrencisi Eckermann tarafından kaydedilmiş, 1827 yılındaki bir konuşmada, *Weltliteratur*, yani “dünya edebiyatı” kavramını ilk kullanan Goethe'dir. Onun konuya ilişkin ettiği sözler kısadır; ama yine de bütün bir disipline temel oluşturmuştur: “Kendini her yerde ve tüm zamanlarda yüzlerce ve yüzlerce insanda gösteren şiirin, insanlığın evrensel mülkü olduğuna tamamen ikna oldum... Ulusal edebiyat artık anlamını yitirmiş bir terimdir; dünya edebiyatı çağı kapıdadır ve herkes onun yaklaşmasını hızlandırmak için elinden geleni yapmalıdır.”

Goethe'nin kehanetinin zaman içinde defalarca gerçeklik kazandığından kim kuşku duyabilir? “Dünya edebiyatı çağı”nda geride kalan neredeyse iki yüzyılın ardından, 21. yüzyılda, bütün dillerde ve kültürlerde yazılmış anıtsal kitaplara erişmek hiç bu kadar kolay olmamıştır. İster *Gılgamış* destanını, ister *Genji'nin Hikâyesi*'ni, ister *Tibet'in Ölüler Kitabı*'ni, ister *Savaş ve Barış*'ı –hatta ister Goethe'nin kendi eserlerini– okumak isteyin, hepsi ‘mouse’unuzun bir tıkına

bakar. Dahası yaşayan yazarlar da hiçbir zaman, dünyanın dört bir yanındaki çağdaşlarının eserlerine ilişkin bu denli ayrıntılı ve güncel bilgiye sahip olmamıştır. Günümüzün tutkulu, herhangi bir Amerikalı roman okuru, kendi ülkesinin yazarları kadar Haruki Murakami, Elena Ferrante ya da Roberto Bolaño'nun eserlerine de aşınadır. Teknoloji, kültür ve ekonomi alanındaki bütün gelişmeler, bu birleşmenin giderek daha da artacağını gösteriyor. Bir uygarlık felaketi dışında, edebiyatın artık o dar, üstelik salt ulusal bakış açısına geri dönebileceğini düşünmek neredeyse imkânsız.

Ancak “dünya edebiyatı” gerçekten çözülmüş bir mesele olsaydı, Goethe'nin sözleri vicdan azabı gibi hâlâ karşımıza çıkmazdı. Aslında onun ifadeleri ve kavramları üzerine ne kadar çok düşünersek, o kadar çok yeni soru karşımıza çıkıyor. “Dünya edebiyatı çağı” sadece bizimki gibi, birçok kitabın, özellikle de klasiklerin okunmak için hazır olduğu bir çağ anlamına mı geliyor? Yoksa Goethe daha fazlasını mı –ulusal kökenin artık bir sorun olmaktan çıktığı, gerçek anlamda kozmopolit bir edebiyatı mı- umut ediyordu? İnsanlar farklı diller konuştuğu müddetçe, böyle bir şey mümkün olabilir miydi? Farklı diller olduğu sürece, okurlar çevirilere –dünyanın en popüler ikinci dili olan İngilizceye yapılacak çevirilere- mecbur kalacaktır. İyi de, çeviri geçerli bir yorum biçimi midir; yoksa aydınlattığından daha fazlasını karartmakta mıdır? İngilizcenin hegemonyası edebiyatın ve kültürlerin çeşitliliğini tehdit etmiyor mu? Ve ayrıca bir sayfadaki sözcüklerin bire bir anlamları ötesinde, bir kitabın ulusal ve yerel bağlamı, metnin orijinal kitlesine ne anlam

ifade ediyorsa yabancı okurlar için de aynı anlama gelecek bir biçimde “çevrilebilir” mi? Goethe ulusal edebiyatların yersiz olduğuna inanıyordu; iyi de bir kitap hemen kolayca küresel olabilir mi? Gerçek anlamda bir küresel edebiyat, farklılıkların tümünden ortadan kaldırılmasına bağlı değil midir?

Böylelikle görünüşte tam anlamıyla edebiyata ilişkin görünen sorular, küreselleşme çağımızın en büyük, en acil meseleleriyle iç içe geçiyor. Dünya edebiyatının mümkün olabilirliği –özel olarak, yaygın modern irdeleme ve açıklama tarzı olarak romanın “küresel” olup olamayacağı-sorusu, anlamlı biçimde küresel bir bilinçliliğin var olup olamayacağı sorusundan başka bir şey değildir. Yanıt zaten sorunun içinde verilmiş gibi görünüyor: İnsanlığı gezegen çapında bir olgu olarak düşünmeye başladığımız içindir ki, aynı şekilde kapsayıcı bir edebiyat talep etmeye başlıyoruz. Roman, 21. yüzyıldaki insanların deneyimleri üzerine düşünmeye ya da bir şeyler anlatmaya başladığı oranda zaten içkin olarak küresel hale gelmiş olur. Küresel romanlar, bu boyutu belirgin kılan romanlardır.

Elbette bu demek değildir ki, küresel roman şehrin, bölgenin ya da ulusun romanını hükümsüz kılmıştır. Küresel roman, öteki kurgu türlerinden ayrı ve onlara karşı bir tarz olarak değil, deneyimin yorumlanmasına yön veren bir bakış açısı olarak vardır. Böylece, küresel olanın–bir mekânın ortadan kaldırılması yoluyla değil de, o mekânın dolaşımlandığı bir tema olarak- fiilen yaşanma biçimine sadık kalmış oluruz. Burada yaşanan yaşam, derin ve ekseriya sarsıcı bağlantılarıyla birlikte, başka yerde ve her yerde ya-

şanan yaşama deneyimlenir. Yerel olan, dünya çapında bir fenomenin parçası olarak görülebildiği oranda saygınlık ve anlam kazanır.

Gerçekten de küresel roman artık, edebiyatın genel olarak insanlığı ele alırken yararlandığı en önemli araçtır. Kuşaklar boyu eleştirel şüphenin konusu olan insan doğası adına ve hakkında söz söyleme tutkusu, yazarlar arasında bugün bile filizlenip boy vermektedir. Aradaki fark şudur: 18. yüzyıldaki bir romancı –Jane Austen’in sevinçle “evrensel olarak kabul edilmiş bir hakikattir bu” dediği gibi- basitçe insan doğasının birliğini sorgusuz kabul edebiliyorken, 21. yüzyıl romancısı, yerel deneyimi uluslararası ve hatta kozmik olan bir arka plan içine yerleştirerek, bu birliği drammatize etmek durumundadır. Ancak farklı çağların iki tür romancısı da türümüzün doğası ve kaderi hakkında iddialar ortaya atmıştır, atıyor. Günümüzde bu iddiaların sıklıkla kötümser olması –şiddet, yabancılaşma ve fütursuzca sömürü gibi konulara odaklanması- küresel roman yazmanın aslında edebiyatın dünyayı temsil etme gücünü onaylamak anlamına geldiği gerçeğini gölgelememelidir.

Bahis bir hayli yüksek olduğu için olsa gerektir ki, dünya edebiyatı üzerine akademik çevrelerde ve dergilerde yürütülen tartışma da bir o kadar coşkulu ve genellikle bir o kadar eleştireldir. Aslında çoğu yazarın konuya yaklaşımını Emily Apter’in yakın dönemde yayımlanmış bir kitabının adıyla özetleyebiliriz: Dünya Edebiyatına Karşı. Dünya edebiyatına karşı olmak, işi sınırları aşan okumalar yapmak olan bir edebiyat öğretim görevlisi için neredeyse tamamen

imkânsız bir şeydir. Kuşkusuz, dünya edebiyatı, bütün entelektüellerin var olmak için bağlı oldukları liberal değerlerin –farklılıkları hoş görmek, karşılıklı anlayış ve özgürce fikir alışverişi gibi değerlerin- mükemmel bir tezahürüdür.

Kuşkusuz, Apter'in kendisi de bunların hiçbirine karşı değildir: “Dünya Edebiyatının, külliyatı bölgesellikten kurtarmasını ve şaşırtıcı bilişsel manzaralar sunmak üzere erişilemez dil katmanlarından en iyi haliyle kopup gelen çeviri tarzını onaylıyorum.” Daha basitçe söyleyecek olursak, sınırların ötesini okumak zihinlerimizi açar ve bize yeni düşünme ve duyma biçimlerine erişim imkânı sağlar. Ancak Apter, hemen ardından, “Dünya Edebiyatındaki kültürel eşdeğerliliğin ve birbirinin yerine konabilirliğin düşünsel onaylanması ya da ticari ‘kimlikler’ olarak özel ürünler piyasasında pazarlanan, ulusal ve etnik olarak damgalı ‘farklılıkların’ takdir edilmesi yönündeki eğilimlere” ilişkin şikâyetle bulunmaya başlar.

Dünya edebiyatına yöneltilen en bilindik suçlamalardan biri şudur: Dünya edebiyatı yabancılığı edebi bir meta haline getirerek, farklılıkla herhangi bir gerçek yüzleşme imkânını engellemektedir. Böylece, dünya edebiyatı başlangıçtaki çeviri günahını ikiye katlamaktadır; o çeviri günahı ki, onu ta başından uzak olarak imleyen dilin kendisini silecek uzağı yakın kılmaktadır. “Etnik damgalı” yazını ele alalım: Diyelim ki, Hindistan ya da Latin Amerika romanının bize vereceği şeyi bildiğimizi düşünüyoruz; bu durumda yalnızca, daha önceden kafamıza yerleştirdiğimiz imgeyle uyuşan kitapları ararız (ya da yayıncılar o kitapları basar).

Sahiden zor ve ilgi çekici kitaplar çevrilmeden kalacak ve dolayısıyla okunmayacaktır. Daha da tehlikelisi, dünya çapında yazarlar, küresel piyasanın taleplerine uygun olarak eserlerini şekillendirmeye başladıkça, o tür kitaplar artık hiç yazılmayacaktır. Böylece edebiyat tek bir kültür içinde her şeyin birbirinin yerine konabildiği bir duruma yaklaşacaktır. Tıpkı Starbucks'ın kahvesinin Stockholm'de nasıl bir tat veriyorsa Los Angeles'ta da aynı tadı vermesi gibi, örneğin İsveçli romancı Stieg Larsson'un son derece popüler olan *Ejderha Dövmeli Kız*'ı, sanki bir Hollywood filminin senaryosuymuş gibi okunacaktır (nitekim kitap, sonunda Hollywood filmi olmuştur).

Küreselleşmiş edebiyata dair bu estetik eleştiri, bir örneğini edebiyat dergisi *n+1*'in çok tartışılan, 2013 tarihli "Dünya Edebiyatı" başlıklı başmakalesinde gördüğümüz, daha keskin bir politik eleştiriyle el ele gitmektedir. *n+1*'in editörleri bu sayıda, dünya edebiyatının mevcut gelişmesini, doğrudan bütün iyi insanların karşı çıkması gerektiğini düşündükleri bir ekonomik sistem olan "küresel kapitalizm"e bağlamaktadır. Prestijli ödülleri alıp üniversite kürsülerini işgal eden, bu sistemde palazlanan yazarlar bu haksız düzenden çıkar sağlayanlardır: "Dünya edebiyatı... aksi halde onu en çok görmezden gelen küresel elitin, arada bir kendi kendine verdiği icazetin içi boş bir kabı haline gelmiştir." Dünya edebiyatı, dünyanın şöhretli ve zengin simalarının, "badirelerinden kendilerini sıyırmış gördükleri, insanlığın dehşetli sorunlarını" tartışmak için bir araya geldiği Davos Zirvesine benzetilmiştir. Gerçekten de dünya edebiyatı,

dergi editörlerinin içkin olarak yozlaşmış telakki ettikleri Frankfurt Kitap Fuarı, çok-uluslu büyük yayıncılar, uluslararası edebiyat festivalleri, Nobel Ödülü gibi kendi kurumlarına sahiptir.

Çağdaş “dünya edebiyatı” ve onun önde gelen parlak simalarına ($n+1$ editörleri, genç yazarlar Mohsin Hamid ve Chimamanda Ngozi Adichie ile birlikte Salman Rushdie ve J. M. Coetzee’nin adını vermektedir) karşı bu düşmanca yaklaşım, bu edebiyatın edebi ve politik yetersizliğini, karşılıklı olarak birbirini pekiştiren bir şey olarak görmektedir. Bugün alkışlanan o “dünya” yazını türü soyuttur ve köklerinden kopuktur: “Karakter özelliği bakımından aşırı psikolojik ve ancak eser miktarda sosyal ve coğrafik olan” romanlarda “dümdüz bir Avr-ensellik [EU- niversality] hâkimdir.” Bu romanlarda, modernizmin getirdiği türden bir biçimsel güçlük kadar, mekânın ve kültürün tikelliği de kaybolmuştur. Onlarla birlikte, $n+1$ editörlerinin geçerli bir edebi proje için vazgeçilmez bir şey olarak gördükleri türden politik gündem de kaybolur: Editörler “devrimci solun programatik olarak enternasyonalist edebiyatı” rağbet görmediği için üzgündür. Hem edebi hem de politik bakımdan, “dümdüz küresel” olan, “zorlu enternasyonalizm”in düşmanı olarak görülür ve editörler “hâkim zevklere, yazma biçimlerine ve politikalara karşı tümünden *muhalefet*” çağrısı yapar.

Bu düşünce tarzı, 1930’larla 1940’ların yüksek entelijansiyasının karakteristik özelliği olan, modernist estetikle radikal politikanın birliğine duyulan bir nostalji biçimi olarak görülebilir. Bu yaklaşımın projenin iki parçasını bir

arada tutma yönündeki iradi çabası “Dünya Edebiyatı”nın tam da görmezden geldiği bir şeydir. Sıkı edebiyat neredeyse hiçbir zaman popüler olmamıştır; ki bu da onu sosyalist politikanın hiç de hoşnut kalmadığı yakın dostu yapar. Belki de bundan dolayı büyük modernistler sosyalizmden ziyade faşizme sempati duymuştur. Edebiyatın hem politik olarak erdemli hem de estetik olarak büyüleyici olabileceği ve olması gerektiği fikri, editörlerin sosyalizm hakkında dedikleri gibi, “şimdiye kadar pek bir tarihsel gerçekleşme anı yaşamamış” ideallerden biridir. Ama tam da bu nedenden dolayı, bu fikir, fiilen var olan dünya edebiyatının uzlaşmacı ve müsamahakâr görünmesini sağlıyor olabilir.

Ne ilginçtir ki, küreselleşmenin birçok eleştirmeni gibi, küresel edebiyata yönelik bu saldırı da, radikaller kadar kültürel muhafazakârlardan da destek alabilmektedir. 2015 yılında yazdığı bir makalede, Amerikalı yazar Michael Lind, “Eğer küresel okurun hacmi bir gösterge olacaksa” o zaman “çağdaş dünya edebiyatının” önde gelen eserlerinin de Larsson’un polisiye dizileri ya da George R. R. Martin’in fantezi *Game of Thrones* [Taht Oyunları] dizisi türü romanlar olacağını ileri sürmüştür. Bu, Lind’in “popüler kültür... biçimindeki dünya edebiyatı” dediği şeydir ve Goethe’nin aklında olan şeyin, kâbus gibi bir tersyüz edilmiş halini temsil etmektedir: Bu, düşünüldüğü ve söylendiği gibi, en iyi değil, en bildik asgari müşterektir.

Bunun karşılık olarak Lind, açıkça, elitist bir “küresel klasisizm” modelinin yeniden inşa edilmesi çağrısı yapar. Böylesi bir yazının küresel niteliği, kültürler-üstü popüler-

liğinden değil, dilsel ya da ulusal kökenlerine bakılmaksızın, geçmişin en iyi modellerinin kozmopolit bir biçimde benimsenmesinden gelir. Ortaçağda yaşamış İranlı şair Hafız'ın şiirleri temelinde Almanca nazım eserler yazmış Goethe'nin kendisi, bu türden kozmopolitliğin iyi bir örneğidir. Eğer böylesi bir yazın geniş bir okur kitlesini yakalarsa, ne âlâ. Zaten Lind de, Goethe'nin şiiri yüz milyonların değil, “yüzlerce, yüzlerce insanın” sahiplendiği bir şey olarak gördüğüne işaret eder.

Ne var ki, beklenmedik bir dönüş yapan Lind bu küresel klasisizm idealini aynı zamanda, yazarların ve okurların edebi gelenekle bağlarını koparan sanatsal bir hareket olarak nitelediği modernizme karşı bir silah olarak da kullanır. Küresel klasisizm, demek oluyor ki, Ezra Pound ya da James Joyce gibi yazarların radikal yenilikçi klasisizmlerine karşıt olarak, biçimsel olarak muhafazakâr olacaktır. Bu klasisizm “küresel popüler kültürden çok daha derinlikli ve saf olan sahici bir dünya edebiyatı” üretecektir. Böylece küresel edebiyata yapılan saldırı bir kültürel restorasyon politikasına, yazarların edebi kaynaklarını şirket devlerinin rekabetinden korudukları bir tür entelektüel korumacılığa yol açabilir.

Romancı ve çevirmen Tim Parks da dünya edebiyatı oyunundaki kazananların alelade kitaplar olduğunu savunmaktadır. Ancak 2010 yılında *New York Review of Books* için kaleme aldığı ve pervasızca “Yavan Yeni Küresel Roman” adını verdiği makalesinde, Parks eleştirisini kurgunun üstlütundan edebî kurgunun kendisine genişletmiştir. Parks'a